

Kościół w czasach reformacji i kontrreformacji

Autor tekstu: **Adam Sierakowski**

Po upadku starożytnego Rzymu, w Europie powstało szereg państw i państewek o ustroju feudalnym, gdzie władza i majątki ziemskie znajdowały się w posiadaniu królów, książąt i Kościoła.

Papiestwo jako centralistyczna absolutystyczna władza typu monarchistycznego, kształtowała się pod wpływem tradycji imperium rzymskiego i monoteistycznej ideologii chrześcijańskiej, która stała się duchową inspiracją systemów autorytatywnych.

Kościół zarządzany przez papieża i biskupów, stanowił nie mniej potężną władzę niż władza królewska i książęca, a ponadto dysponował olbrzymimi dobrami ziemskimi [1] i wysoko wykwalifikowanymi kadrami naukowymi (nauka i oświata była w rękach Kościoła).

Posiadając władzę, ogromne majątki i przygotowane kadry, Kościół sterował rozwojem nauki i sztuki a jednocześnie w sposób znaczący wpływał na politykę prowadzoną przez władców ówczesnej Europy.

Po średniowiecznym regresie cywilizacyjnym, gdzie władzę polityczną sprawowała oligarchia, nadeszły czasy, w których osłabła władza Kościoła, pojawili się młodzi, wykształceni i prężni ludzie, wolni od scholastycznej nauki Kościoła. Rozkwit myśli naukowej i postęp cywilizacyjny wpłynął na rozwój miast, handlu i rzemiosła. Bardzo ważną rolę odegrały wyższe uczelnie, które wniosły doniosły wkład w dziedzinie doskonalenia nauki i oświaty, w procesie laicyzacji życia umysłowego i wyzwolenia jednostki spod władzy papieskiej.

Słowem, w połowie XV wieku Europa wkroczyła w wielką epokę, którą powszechnie nazwano Renesansem, czyli Odrodzeniem.

Epoka ta zaznaczyła się w historii Europy i świata wielkimi odkryciami naukowymi i geograficznymi, a także charakteryzowała się powstaniem wielkich dzieł naukowych i artystycznych.

Mikołaj Kopernik udowodnił, że nie Słońce wokół Ziemi lecz Ziemia obraca się wokół Słońca. Krzysztof Kolumb odkrył nowy ląd — Amerykę, a Vasco da Gama odkrył drogę do Indii opływając Afrykę. Pojawiają się wielcy artyści i twórcy niezapomnianych dzieł, jak Leonardo da Vinci i Michał Anioł.

Okres Renesansu, sprzyjający procesom życia umysłowego, przyczynił się do narodzin ruchu społecznego, zwanego Reformacją. Ruch ten dążył do emancypacji człowieka i wyzwolenia go z więzów feudalnych, narzuconych przez monarchię i hierarchię kościelną.

Reformacja była jednocześnie protestem przeciwko okrucieństwu Świętej Inkwizycji i formalizacji życia religijnego, przeciwko gromadzeniu przez Kościół olbrzymich bogactw i posiadłości ziemskich, a także przeciwko demoralizacji kleru a zwłaszcza hierarchii kościelnej i Kurii Rzymskiej.

Święta Inkwizycja reprezentująca boską władzę na ziemi, wyłączona spod władzy biskupów i poddana bezpośredniej władzy Stolicy Apostolskiej, wślawiła się niesłychanym okrucieństwem w całej Europie, a zwłaszcza w Hiszpanii i Portugalii. [2]

Prekursorem Reformacji był czeski kaznodzieja, profesor Uniwersytetu w Pradze, [Jan Hus](#), który kierując się ideałami angielskiego profesora teologii J. Wiklifa [3] oraz czeskich bojowników o naprawę Kościoła — wystąpił przeciwko niemoralnemu życiu kleru i majątkom kościelnym, kwestionował autorytet hierarchii kościelnej, sprzeciwiał się sprzedawaniu przez Kościół odpustów za grzechy oraz występował w obronie najniższych warstw społeczeństwa.

Władze kościelne odniosły się negatywnie do wszelkich innowacji zgłaszanych przez Jana Husa i dwukrotnie obłożyły go klątwą, a następnie został uwięziony, oskarżony za herezję i z wyroku Trybunału Świętej Inkwizycji skazany na śmierć przez spalenie na stosie. Wyrok wykonano 6.7.1415 r.

Śmierć Jana Husa wywołała w Czechach ogromne oburzenie oraz spowodowała wybuch wojen husyckich i powstań w Czechach, które doprowadziły do konfliktu z Kościołem katolickim, główną ostoją i gwarantem porządku feudalnego.

Zasadniczym reformatorem, zmierzającym do odrodzenia Kościoła był kaznodzieja, profesor dialektyki i etyki w Wittenberdze Marcin Luter. Jako jeden z twórców reformacji M. Luter ogłosił 95 tez, w których głosił nawrót do tradycji i pierwotnego chrześcijaństwa, Racjonalista.pl

twierdził, że Kościół to zgromadzenie wiernych bez hierarchii a orzeczenia papieży i soborów nie zasługują na wiarę; negował pojęcie kapłaństwa i potępiał celibat księży oraz odrzucał wszelkie przejawy kultu i autorytet Kościoła w sprawach interpretacji Biblii.

Obłożony klątwą papieską zrzucił habit i ożenił się z zakonnicą. Wystąpienie Marcina Lutra w 1517 r. zaostriżyło kryzys społeczno-polityczny i zapoczątkowało serię wojen między protestantami a katolikami, które toczyły się w XVI i XVII wieku w całej Europie Zachodniej. Pod koniec XV wieku we Florencji wybuchło powstanie przeciwko tyranii Medyceuszów, na czele którego stanął reformator religijny, dominikanin i kaznodzieja Girola Savonarola. Występował on przeciwko świeckiej władzy papieży, zwalczał zepsucie i żądzę bogacenia się duchowieństwa. Oskarżony został o herezję i spalony na stosie w 1498 r.

W Szwajcarii i w Niemczech w latach dwudziestych szesnastego wieku powstał radykalny ruch religijny anabaptystów negujących ważność chrztu niemowląt a praktykujący chrzest dorosłych. Ruch ten rozprzestrzenił się niemal w całej Europie, głównie wśród klas niższych, dzięki swej radykalnej ideologii społeczno-politycznej.

W 1528 r. w Wiedniu został spalony na stosie Hibmaier Balthazar, przywódca anabaptystów w Niemczech i na Morawach, uczestnik wielkiej wojny chłopskiej w 1525 r.

Wojna chłopska była antyfeudalnie zbrojnym powstaniem chłopów, które splotło się z postulatami reformacji religijnej, a zwłaszcza anabaptystów, zmierzające do poprawy warunków bytowych.

Wojna chłopska ogarnęła wiele miast i regionów Niemiec, Szwajcarii i Austrii. Powstańcy reprezentowali różne programy polityczne — od umiarkowanych do bardzo radykalnych. Domagano się całkowitej likwidacji stosunków feudalnych, zniesienie poddaństwa i obniżenia wymiaru pańszczyzny, swobodnego wyboru plebanów i wolności „czystego słowa Bożego”. Powstańcy opanowali liczne zamki i klasztory oraz wiele miast. Liczne powstania, które wybuchały w tym okresie zostały stłumione, ponieważ powstańcy działali w rozproszeniu i nie mieli jednolitego kierownictwa.

Pierwszy etap walk w Niemczech, wywołany wystąpieniami Marcina Lutra, zakończył się z chwilą podpisania w 1555 r. augsburskiego pokoju religijnego, który przyniósł prawne uznanie protestantyzmu, zapewnił prawa wyboru wyznania oraz przejęcie przez księżęta dóbr kościelnych.

Pod wpływem nauk Marcina Lutra, kaznodzieja w Zurychu, Ulrich Zwingli, w sposób bardziej radykalny interpretuje nauki Lutra występując przeciw odpustom, postom i celibatowi kleru. Wypowiada się także za sekularyzacją klasztorów, usuwaniu z kościołów obrazów kultu religijnego. Uważa, że reforma chrześcijaństwa powinna przejawiać się w przebudowie społeczeństwa, w reorganizacji kultury, obyczajów i struktury władzy. Po zorganizowaniu silnego związku protestanckiego w Zurichu i Bernie, Zwingli zginął w walce z wojskami katolickimi pod Kappel w 1531 r.

Reformacja chrześcijańska zapoczątkowana przez M. Lutra spowodowała lawinę wystąpień protestujących przeciwko feudalnym stosunkom społecznym, których fundamentem był Kościół katolicki i jego hierarchia.

W 1527 r. został oficjalnie przyjęty luteranizm w Szwecji. W Marburgu w Niemczech, w tymże roku, powstaje pierwszy protestancki uniwersytet. W 1528 r. następuje początek reformacji w Szkocji. W 1534 r. Henryk VIII został głową Kościoła anglikańskiego, a w 1535 r. angielskie duchowieństwo odrzuca zwierzchnictwo papieża. Luteranizm staje się oficjalną religią w Danii, Norwegii i niemieckich krajów nadbałtyckich.

W 1538 r. francuski myśliciel Jan Kalwin, pozostający pod wpływem Marcina Lutra, zostaje wygnany z Genewy i osiada w Strasburgu. We Francji powstaje jednolita organizacja kościelna a jej wyznawcy przyjmują nazwę Hugonoci, którzy nie uznają wyższego duchowieństwa, kultu świętych i większości sakramentów.

Za swoje przekonanie religijne Hugonoci byli ostro zwalczani przez katolickie władze we Francji. Kardynał Richelieu i jednocześnie mąż stanu, zwalczał bezlitośnie hugonotów. Pozbawił ich przywilejów politycznych i wojskowych, a w końcu wprowadził zakaz ich działalności. Wypędził z kraju pastorów ich religii a wyznawców nakazał siłą nawracać na wiarę katolicką. W noc św. Bartłomieja z 22 na 23 sierpnia 1572 r. zamordowano ponad 20 tys. hugonotów we Francji. **Wielu hugonotów przybyło do Polski, gdzie przyjęli nazwę Braci Polskich, nazywanych także Arianami.**

Arianie domagali się tłumaczenia Biblii na przesłankach czysto rozumowych, akcentowali treści moralne, żądali wolności sumienia i tolerancji religijnej, rozdziału Kościoła od państwa i

zakazu uczestnictwa w wojnach; potępiali karę śmierci, pańszczyznę i poddaństwo chłopów; żądali od szlachty ariańskiej zrzeczenia się posiadanych majątków i zarabianie pracą na swoje utrzymanie. Powstał nawet program oderwania się od Rzymu i utworzenia Kościoła narodowego. Postulaty te ogłosił A. Frycz Modrzewski w książce *O naprawie Rzeczypospolitej*.

Władze polskie, pozostające w tym okresie pod wpływem dostojników kościelnych, patrzyły nieprzychylnie na Braci Polskich. Król Polski Zygmunt Stary wydał szereg edyktów przeciwko heretykom, jak nazywano Braci Polskich, natomiast Sejm RP powziął w 1658 r. uchwałę nakazującą wszystkim arianom przejście na wiarę katolicką w ciągu trzech lat lub opuszczenie kraju. Po upływie tego terminu przynależność do Wspólnoty Braci Polskich zagrożona była karą śmierci.

Postępowy obóz szlachecki, a w tym wiele znaczących osobistości — jak np. starosta tarnogórski Mikołaj Sienicki, kasztelan sandomierski — Hieronim Ossoliński, czy wojewoda poznański Jan Ostroróg — domagało się od króla Zygmunta I ograniczenia praw kościelnych w Polsce, wprowadzenia Kościoła narodowego i uniezależnienia Polski od Rzymu. Postulowali wprowadzenia reformy w Kościele, opodatkowania kleru na cele obronne, ograniczenia władzy magnaterii a zwłaszcza biskupów.

Z tych żądań narodziła się słynna Konfederacja Warszawska z 1573 r., wielki pionierski w Europie akt tolerancji religijnej.

Wybitny pisarz polski i zwolennik reform Mikołaj Rej z Nagłowic pisał o osobach duchownych: „Zamiast miłosiernych obietnic, klną te nędzne owieczki i zabiegają o swe podatki, o dziesięciny, kołędy i świętopietrze i inne wymyślane rzeczy”.

W podobnym duchu wypowiadał się Jan Kochanowski, gdy napisał: „Czemuż to prałacie nie tak sami żywiecie, jak nauczacie. Kazaniu się nie dziwuj, bo mam pięćset za nie, a nie wzięłbym tysiąca, bych tak czynić, jak nauczam w kościele”. [4]

Zjazd różnowierców w 1570 r. w Sandomierzu doprowadził do zawarcia zgody pomiędzy luteranami, kalwinami i braćmi czeskimi oraz scementowania polskich protestantów przeciw kontrreformacji i wspólnej obrony wyznań, szkolnictwa i moralności.

Ugoda sandomierska ułatwiła uzyskanie gwarancji wolności wyznania i tolerancji religijnej we wspomnianym akcie Konfederacji Warszawskiej.

Ruch reformatorski w Polsce miał charakter walki społeczno-ekonomicznej, zmierzający zniesienia przywilejów majątkowych duchowieństwa oraz zwierzchności sądownictwa kościelnego nad świeckim. Względnie swobodny rozwój reformacji zapewniały konstytucje z 1555 r. i 1562 r.

Protesty, apele, żądania a nawet wojny religijne i wszelkie prądy reformatorskie, zmierzające do uwolnienia człowieka z feudalnej zależności, były nie do przyjęcia przez hierarchię kościelną i Kurie Rzymską.

Przedstawiciele hierarchii kościelnej uważali, że jedynie wiara katolicka jest słuszna i że żadnej innej religii nie można tolerować.

Opierając się na uchwałach Soboru Trydenckiego (1545-63) Kościół przystąpił do walki z reformacją. Postanowiono wykorzystać wszelkie możliwe środki własne, jak i pozostające w dyspozycji państwa.

Ofensywa Kościoła skoncentrowana została na maksymalnym wykorzystaniu kazań kościelnych, literatury religijnej, szkolnictwa, sztuki teatralnej i malarstwa. Do wykrywania i karania ruchów heretyckich i antykościelnych mobilizowano Świętą Inkwizycję, a do cenzurowania wydawnictw — powołano Papieski Indeks Ksiąg Zakazanych. Szczególne zadanie w zakresie prowadzenia nauki i oświaty powierzono Zakonowi Jezuitów.

Władze świeckie, zgodnie z uchwałami Soboru Trydenckiego, miały zapewnić przymus religijny i egzekucje wyroków Świętej Inkwizycji.

Zakon Jezuitów został założony w 1534 r. przez papieża Pawła III do obrony katolicyzmu i papieżstwa. Zakonników szkolono na wzorach wojskowych; byli zwolnieni z odbywania praktyk religijnych. Jezuici mieli monopol na naukę i wychowanie młodzieży z rodzin zamożnych.

W epoce oświecenia nauka w szkołach jezuickich stała się domeną zacofania, ostro krytykowana przez francuskich encyklopedystów.

We Francji, Hiszpanii i Portugalii władze państwowe wprowadzają zakaz prowadzenia szkół przez jezuitów, a następnie w latach 1759-1767 usuwają ich ze swoich granic.

Humanistyczne idee przejawiające się w okresie reformacji, wskazywały na potrzebę uwalniania się od kanonów i dogmatów scholastycznego nauczania, zmonopolizowanych przez

papieski Zakon Jezuitów.

Profesor historii literatury Ignacy Chrzanowski, który żył w latach 1866-1940, tak m.in. napisał: „...religijność krzewiona po kościołach, szkołach i domach przez ciemne i niemoralne duchowieństwo, wyradzała się coraz wyraźniej na bezduszną dewocję, na posty, na pielgrzymki do "cudownych obrazów" i na uczęszczaniu do kościołów, nie dla prawdziwego nabożeństwa lecz zwyczaju lub ciekawości. Resztki religijności zniknęły wraz z arianami, którym zabroniono działalności już w XVII wieku, a następnie zabrano się do wszystkich innowierców, których prześladowano, usuwano z izb poselskich i nie dopuszczano do urzędów”.

Pisarz, poeta i satyryk Franciszek Karpiński, żyjący w latach 1741-1825, napisał w swych pamiętnikach: „Księża po większej części zepsuci, psuli razem lud sobie powierzony, a biskupi trzymając publicznie swe nałożnice, ośmielali niższych, aby szli tą samą, słodką wprawdzie ale najbrudniejszą drogą”.

W celu ograniczenia wpływu reformacji i rozwoju nauki, która podważała dogmaty religijne, Kościół wprowadził cenzurę druków nad którymi pieczę sprawowali biskupi oraz wspomniany papieski Indeks Ksiąg Zakazanych, do którego wpisywano wszystkie dzieła uczonych, podważających dogmaty religijne, a przez Kościół uznane za heretyckie.

Po ukazaniu się papieskiego Indeksu Ksiąg Zakazanych w 1543 r. następuje zaostrzenie represji wobec postępowych artystów i reformatorów, a wielu twórców dzieł naukowych zostaje uznanych za heretyków tylko dlatego, że ich poglądy były sprzeczne z dogmatami religijnymi. Za heretyków uznano Erazma z Rotterdamu, jednego z najsłynniejszych humanistów Odrodzenia, filozofa i reformatora holenderskiego, oraz Kartezjusza — francuskiego filozofa i matematyka XVII wieku. Za heretyków uznano w 1616 r. Mikołaja Kopernika za dzieło *O obrotach ciał niebieskich* a przeciwko wybitnemu fizykowi i astronomowi Galileuszowi, propagatorowi dzieł Kopernika, wytoczono proces inkwizycyjny i zmuszono do odwołania swoich poglądów.

Na Indeksie Ksiąg Zakazanych znaleźli się także: holenderski filozof Baruch Spinoza, Georges Bufon — francuski filozof i przyrodnik, Diderot — francuski pisarz, teoretyk sztuki, krytyk literacki i redaktor, a także Karol Darwin — przyrodnik angielski i twórca teorii ewolucyjnego powstawania gatunków i wielu innych wybitnych naukowców.

Z inicjatywy papieża Pawła V zostaje spalony na stosie z wyroku Inkwizycji w 1600 r. genialny filozof Giordano Bruno; zostaje spalony także na stosie w 1619 r. Giuliano Vanini — przedstawiciel renesansowego materializmu, demaskujący funkcje religii służącą do sprawowania władzy.

Niezliczoną ilość zbrodni popełniła Święta Inkwizycja na obszarach Ameryki, gdzie za pontyfikatu osławionego papieża Aleksandra VI, nawracano siłą plemiona indiańskie na wiarę katolicką.

W krajach Zachodnich Św. Inkwizycja oficjalnie została zniesiona dopiero w XIX wieku.

W Polsce Inkwizycja nie odegrała większej roli, chociaż szczególnie zaciekle zwalczała husytów, czego domagał się biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki, wydając specjalny dekret w tej sprawie. Inkwizycja w Polsce przetrwała do 1552 r., chociaż karano za „czary” jeszcze do roku 1776, to jest do czasu jej zniesienia.

Kościół od wieków szerzył lęk przed wiecznym potępieniem oraz stosował różne formy nacisku i zastraszania (piekłem, diabłem), a także wykorzystywał w tym celu klątwy, wieczne potępienie, tortury, palenie na stosie. Ale pomimo tych wszystkich działań nie udało się Kościołowi zniszczyć wyznawców innych religii, ani zahamować rozwoju nauki i postępu cywilizacyjnego.

*

Tekst powyższy jest fragmentem większej całości.

„Res Humana” nr 2-3/2005

Zobacz także te strony:

[Czasy reformacji](#)

Przypisy:

[1] Kościół posiadał olbrzymią ilość majątków ziemskich. Według spisu dokonanego w

Polsce w 1562 r. do Kościoła należało 64 proc. majątków ziemskich.

[2] Za pontyfikatu papieża Innocentego IV wprowadzono w 1252 r. stosowanie przez Świętą Inkwizycją tortur dla wymuszenia zeznań. Karano więzieniem, śmiercią, przez uduszenie lub spalanie na stosie oraz konfiskatą dóbr za tzw. herezję, świętokradztwo, bluźnierstwo oraz za czary.

[3] John Wiklif, angielski teolog i reformator, który przeciwstawiał się świadcom lennym dla papieża, odrzucał hierarchiczną strukturę Kościoła i papieża.

[4] Zachowano pisownię oryginału - przyp. red.

Adam Sierakowski

Doktor nauk historycznych i prawnych

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 11-11-2005)

[Oryginał.](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,4454) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,4454>)

Contents Copyright © 2000-2008 Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane

w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę katalogów, skrypty oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora.

Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl